LU HZF Latvistikas un baltistikas nodaļas sērija
Latvijas gadu gredzeni literatūrā

Silvija Radzobe

“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks

Dokumentāla hronika ar komentāriem

LU Akadēmiskais apgāds

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

Radzobe, Silvija. *„Kosmopolītu" lieta un Aleksandrs Čaks. Dokumentāla hronika ar komentāriem.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017. 208 lpp.

Recenzenti:
Dr. philol. Valda Čakare,
Dr. habil. philol. Benedikts Kalnačs

Redkolēģija:
Dr. philol. Ieva Kalniņa (LU HZF),
Dr. philol. Ojārs Lāms (LU HZF),
Dr. philol. Māra Grudule (LFMI),
Dr. philol. Pāvels Štolls (Prāgas Kārļa universitāte, Čehija),
Dr. philol. Inga Stepukoniene (Kauņas Universitāte, Lietuva)

Literārā redaktore Ruta Puriņa
Kopsavilkumu angļu valodā tulkojusi Andra Damberga
Maketu un vāka noformējumu veidojusi Ieva Tiltiņa

Grāmatā izmantoti attēli no LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas kultūras darbinieku fotogrāfiju kolekcijas.

Monogrāfija 2017. gada 9. janvārī apstiprināta publicēšanai ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Domes lēmumu Nr. 2251-V12-2/5.

© Silvija Radzobe, 2017
© Latvijas Universitāte, 2017

ISBN 978-9934-18-245-7

Saturs

Daži vārdi pirms sākuma 7
Pēc Maskavas laika 13
Kanoniskais scenārijs 15
Formālisms – realitāte vai izdomājums? 21
Tomēr – rakstveida liecība 29
Latvijas PSR Padomju rakstnieku savienība 39
36 – 4 + 11 = 43 46
Pētera Birkerta lieta 48
„Rakstnieku savienība nav amatnieku organizācija” 55
Rakstnieku savienības Pūcesspieģelis un viņa lieta 57
Rakstnieku savienība un Čaks: trīs periodi 63
Galvenais apsūdzētājs 71
Aleksandrs Čaks un teātra kritika 83
Teātra kritiķis vai rakstītājs par teātri? 84
Teātris – literatūras kalps 88
V. G. Vdovičenko skolnieks 93
A. Čaka 1948. gada produkcija teātra kritikā 99
„Kosmopolītu” lieta 109
EAK un slepkavība Minskā 110
Maskavas signāls vajāt ebrejus 117
Kampaņa pret Rīgas „antipatriotiem” 119
Kārļa Ozoliņa laikmetīgā mīlestība 137
Iznīcinošās dzirnavas turpina malt 140
Ieskats 1948. gada latviešu dzejā 151
Viens laiks – divas dzejas 159
Čaks 1940. un 1941. gadā 166
Dzejnieks un viņa riska grupas 175
Citētie avoti un komentāri 183
Personu rādītājs 195
Summary 203

Grāmatā izmantotie saīsinājumi

EAK – Ebreju antifašistiskā komiteja
Glavļits – Latvijas PSR Ministru padomes Galvenā pārvalde valsts noslēpumu aizsardzībai presē jeb t. s. Galvenā literatūras pārvalde
K(b)P CK – Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā Komiteja
Lit. un Māksla – Literatūra un Māksla
LK(b)P CK – Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LTA – Latvijas Telegrāfa aģentūra
LVA – Latvijas Valsts arhīvs
LVI – Latvijas Valsts izdevniecība
LVU – Latvijas Valsts universitāte
NKVD – Народный коммисариат внутренних дел (Iekšlietu tautas komisariāts)
PA – Partijas arhīvs
RS – LPSR Padomju rakstnieku savienība
RTMM – Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs
VAPP – Valsts apgādniecību un poligrāfisko uzņēmumu pārvalde
VDK – Valsts drošības komiteja
VK(b)P CK – Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā Komiteja
ZA – Zinātņu akadēmija

Aleksandrs Čaks

„Kosmopolītu" lieta

Ik gadu 25. martā pieminam lielu mūsu tautas traģēdiju, kas notika 1949. gadā – masveida deportāciju. Šī padomju varas īstenotā varmācīgā Latvijas iedzīvotāju pārvietošana uz Sibīriju lauza desmitiem tūkstošu cilvēku likteni. Tai pašā gadā notika vēl kāda teroristiska akcija – salīdzinājumā ar izsūtīšanu tā šķiet niecīga, jo Latvijā tieši skāra piecus cilvēkus, bet nāvīgs šis skāriens kļuva tikai vienam. Tiesa gan, šis viens bija latviešu lielākais dzejnieks Aleksandrs Čaks. Runa ir par t. s. teātra kritiķu-kosmopolītu lietu 1949. gadā.

„Kosmopolītu" lieta latviešu literatūras pētnieku darbos skarta ļoti reti un tikai garāmejot. Plašāk pie tās apstājies un kritiskā aspektā to vērtējis tikai Valdis Rūmnieks kopā ar Mildu Grīnfeldi sarakstītajā grāmatā „Kāpēc es esmu Čaks?" (1988). Bet arī viņš, tāpat kā krievu valodā iepriekšējos gados publicēto materiālu autori, šo lietu skata kā tīru literārās dzīves faktu. Te bezmaz vai kā vienīgais izņēmums minama Iljas Ērenburga memuāru „Gadi, ļaudis, dzīve" trešā daļa, kas iznākusi 1966. gadā. 1989. gada pavasarī sakarā ar drūmā notikuma gadskārtu padomju presē tiek pirmoreiz publicēti vairāki raksti[152], kas atklāj kosmopolītu lietas sakarus ar kādu politisko procesu, kurš noritēja lielā slepenībā, – Ebreju antifašistiskās komitejas (turpmāk – EAK) lietu. Turpmākajos gados kosmopolītu lieta Krievijā tiek pētīta atkārtoti – plašāk un dziļāk, iznāk tai veltītas monogrāfijas vai atsevišķas nodaļas grāmatās par Staļina režīma slēpto, bet nežēlīgo un totālo antisemītismu[153].

EAK un slepkavība Minskā

EAK process ir viens no trim lielajiem politiskajiem procesiem, kuri tika inscenēti 40. gadu beigās, 50. gadu sākumā un ar kuru palīdzību K(b)P ģenerālsekretārs centās galvanizēt masveida bailes, ko nedaudz bija klīdinājusi Otrā pasaules kara uzvaras optimistiskā un ļaudis apvienojošā gaisotne. Runa ir par ārstu lietu (grupa ārstu tika nosaukti par „slepkavām baltajos virsvalkos" un apsūdzēti apzinātā pacientu noindēšanā), Ļeņingradas lietu (vairāki Ļeņingradas partijas komitejas locekļi, kuri blokādes laikā organizēja pilsētas aizstāvību, tika apvainoti pretpadomju sazvērestībā) un EAK sagrāvi. Divi no šiem trim scenārijiem beidzās, kā iecerēts, ar nāvessodiem, pēdējā brīdī neticamā kārtā izglābās tikai ārsti – jo Staļins 1953. gada martā nomira.

Visās trīs lietās apsūdzētie bija ebreju tautības pārstāvji, kas daudzos citu tautību padomju pilsoņos, kuri ticēja oficiālai propagandai, radīja pārliecību par kādu visaptverošu, pret padomju valsti vērstu ebreju sazvērestību, iniciējot bailes un agresiju pret jebkuru cittautieti. (Sabiedrību pārņēma dažādas masveida psihozes, piemēram, izplatījās baumas par ļaunajiem slepkavām ārstiem, vienalga, kādas tautības pārstāvji tie bija, pilsoņi pārstāja apmeklēt poliklīnikas un slimnīcas.)

Tā kā ar kosmopolītu lietu vistiešākajā veidā ir saistīts pret EAK vērstais process, tad tuvāk jāapstājas pie tā. Otrā pasaules kara laikā Maskavā Padomju informācijas biroja paspārnē tika radītas piecas antifašistiskās komitejas: Slāvu, Ebreju, Sieviešu, Jaunatnes un Zinātnieku. To galvenais uzdevums bija nodibināt sakarus ar ārzemju antifašistiskajām kustībām. Ebreju antifašistiskā komiteja organizēja sadarbību ar citās valstīs dzīvojošiem ebreju tautības pārstāvjiem – vāca medikamentus, apģērbus, naudu. Par EAK priekšsēdētāju kļuva izcilais aktieris, Maskavas Valsts ebreju

teātra (turpmāk – Ebreju teātris) mākslinieciskais vadītājs Solomons Mihoelss, kurš cita starpā dzimis Daugavpilī. Par to mūsdienās liecina iela, kas šai pilsētā nosaukta viņa vārdā, kā arī Jāņa Jurkāna luga „Mihoelss", ko Daugavpils teātrī 2005. gadā iestudēja Harijs Petrockis.

1943. gadā S. Mihoelss un rakstnieks Iciks Fefers dodas septiņu mēnešu ilgā ārzemju turnejā vākt līdzekļus Sarkanajai armijai, pie viena sniedzot informāciju par nacistu zvērībām PSRS teritorijā, kā arī par padomju ebreju kultūras sasniegumiem. Brauciens ir neticami veiksmīgs – gan ārvalstu sabiedrības intereses, gan ziedotās naudas apmēru ziņā, ko atvēl gan bagātas civilās personas, gan dažādi sabiedriskie ebreju fondi un organizācijas. Tā, piemēram, EAK sūtņi ASV apmeklē 14 lielpilsētas, to skaitā Čikāgu, Bostonu, Losandželosu, Detroitu, Pitsburgu, bet Ņujorkā, viņus sagaidot, notiek grandiozs mītiņš ar apmēram 50 000 cilvēku piedalīšanos. Ar viņiem tiekas tādas pasaules mēroga slavenības kā rakstnieki Tomass Manns, Lions Feihtvangers, Teodors Dreizers, Eptons Sinklers, mēmā kino zvaigzne Čarlijs Čaplins, fiziķis Alberts Einšteins, bet mītiņos uzstājas leģendāri mākslinieki – dziedātājs Pols Robsons, vijolnieks Jehudi Menuhins[154]. Padomju bruņotajiem spēkiem EAK pārstāvji ASV savāc 16, Anglijā un Kanādā 15, Meksikā 1 miljonu dolāru, britu Palestīnā – 750 000 dolāru. Lielos apjomos uz PSRS tiek sūtītas arī dažādas medicīniskās iekārtas, sanitārās mašīnas, apģērbs. Tiek uzskatīts, ka EAK darbība, jo īpaši veiksmīgā 1943. gada ārzemju turneja, veicināja Otrās frontes atklāšanu.[155]

Taču 1948. gadā EAK nonāk pastiprinātas padomju drošības orgānu uzmanības centrā. Tika izstrādāta slepena taktika šīs organizācijas sagraušanai, par kuras pirmo soli kļuva komitejas priekšsēdētāja S. Mihoelsa iznīcināšana. Mākslinieks tā gada janvārī gāja bojā Minskā visai mīklainos apstākļos. Oficiālā versija – nejauša autokatastrofa, taču tai reti kurš – vismaz no Maskavas un Ļeņingradas inteliģences – ticēja.

S. Mihoelsam kā Staļina prēmiju komitejas loceklim Minskā vajadzēja noskatīties prēmijai nominētās teātra izrādes. Bija paredzēts, ka S. Mihoelsu pavadīs teātra kritiķis J. Golovaščenko. Taču dienu pirms izbraukšanas nomainīja Mihoelsa ceļabiedru – J. Golovaščenko vietā tika norīkots kritiķis Vladimirs Golubovs, bijušais minskietis. Ceļabiedru maiņā A. Borščagovskis saskata pēc Staļina pavēles čekas izplānotas Mihoelsa nogalināšanas būtisku apstākli: Golubovs bija mācījies Minskas Dzelzceļa inženieru institūtā, viņam šai pilsētā dzīvoja draugi un paziņas[156]. Kad Mihoelss pēc izrādes atgriezās viesnīcā, atskanēja telefona zvans – zvanīja V. Golubova (it kā) bijušais studiju biedrs un uzaicināja viņus abus uz kāzām – jaunajam pārim tā būšot atmiņa visam mūžam, ja uz viņu veselību kausu pacels slavenais mākslinieks. S. Mihoelss bija sabiedrisks cilvēks, viņam patika svētki, kompānijas un negaidīti ekspromti. Daudz nedomādami, S. Mihoelss un V. Golubovs naktī devās uz norādīto adresi, uz kāzām, kuru nebija. Tiktāl notikumam bija liecinieks – viesnīcas numurā atradās vēl trešais cilvēks – baltkrievu teātra režisors Viktors Golovničers, kurš abus Maskavas viesus pēc izrādes bija pavadījis. Otrā rītā S. Mihoelsu un V. Golubovu klusā, nomaļā ieliņā atrada mirušus. Tika izplatīta oficiāla versija, ka viņus sabraukusi automašīna. Taču uz S. Mihoelsa ķermeņa nebija neviena ziluma, neviena asinsizplūduma vai nobrāzuma, tikai pie deniņiem ielauzts galvaskauss. Tāds neizskatās autokatastrofas upuris, secina mākslinieks Aleksandrs Tišlers, kurš veselu nakti pavadīja pie S. Mihoelsa zārka, zīmēja viņu, redzēja viņa ķermeni kailu[157].

Pēc PSRS iziršanas kļūst pieejami dokumenti, kas atklāj Mihoelsa nogalināšanas iniciatorus un tehniskos izpildītājus, kuru skaitā ir tādas augstas amatpersonas kā PSRS valsts drošības ministrs Viktors Abakumovs, grupa viņa vadītās iestādes līdzstrādnieku (S. Ogoļcovs, F. Šubņjakovs), kā arī Baltkrievijas PSR drošības dienesta priekšnieks Lavrentijs Canava.

V. Abakumovs telefoniski pavēl L. Canavam sniegt atbalstu PSRS drošības dienesta darbinieku grupai, kas ieradīsies Minskā īstenot „svarīgu valdības lēmumu un biedra Staļina personisku norādījumu"[158]. Vieglā automašīna, kura pie viesnīcas gaidīja Mihoelsu un Golubovu, it kā lai aizvestu uz kāzām, īstenībā bija drošības dienesta transportlīdzeklis, kas aktieri un teātra kritiķi nogādāja L. Canavas vasarnīcā, kur tie vasarnīcas īpašnieka tiešā uzraudzībā tika nogalināti. Pēc tam upurus aizveda un izmeta nomaļā Minskas ieliņā, kur tos otrā rītā atrada strādnieki, kas steidzās uz darbu, un piezvanīja milicijai. 1948. gada oktobrī Mihoelsa likvidācijas dalībniekiem „par sekmīgu valdības uzdevuma izpildi ar PSRS Augstākās Padomes lēmumu, kas presē netika publicēts, tika piešķirti augsti valsts apbalvojumi. Ģenerālleitnants Canava saņēma Sarkanā Karoga ordeni ..."[159]

S. Mihoelsa nāvi daudzi ebreji – gan tie, kas dzīvoja PSRS, gan tie, kas mita ārzemēs – uztvēra kā nacionālu traģēdiju – tik liela bija viņa kā izcila mākslinieka un nesavtīga sabiedriskā darbinieka autoritāte. Tas bija arī iemesls, kādēļ viņu vajadzēja nogalināt slepeni, jo pretējā gadījumā, ja atklātā tiesas procesā Mihoelss tiktu pasludināts par padomju varas ienaidnieku, tas ārzemēs varētu izraisīt negatīvu reakciju. Lai novērstu no sevis jebkādas aizdomas, vara nolēma demonstrēt, ka dalās vispārējās sērās: bēru priekšvakarā „Pravdā" tiek publicēts plašs un izjusts nekrologs, kur Mihoelss tiek dēvēts par „aktīvu padomju mākslas celtnieku" un „liela mēroga sabiedrisku darbinieku, kas veltījis savu dzīvi, lai kalpotu padomju tautai". Atvadas no Mihoelsa notiek Maskavas Ebreju teātrī, kam drīz tiek piešķirts Mihoelsa vārds[160].

Bet jau 1948. gada beigās tiek likvidēta EAK. 1949. gada janvārī apcietina 15 EAK bijušos aktīvistus. To vidū rakstnieki – visi ievērojamākie idišā rakstītās padomju literatūras pārstāvji: Iciks Fefers, Leibs Kvitko, Perecs Markišs, Davids Bergelsons, Davids Hofšteins, kā arī Ebreju teātra aktieris

Venjamins Zuskins, PSRS ZA Fizioloģijas institūta direktore Līna Šterna, Maskavas Botkina slimnīcas galvenais ārsts Boriss Šimeliovičs, bijušais Padomju informācijas biroja priekšnieks Solomons Lozovskis, tāpat grupa EAK redaktoru un tulkotāju – Josifs Juzefovičs, Leons Talmi, Čaika Vatenberga-Ostrovska, Emīlija Teumina un citi. Viņus apsūdz spiegošanā ASV labā, pretpadomju aģitācijā un propagandā, kontrrevolucionāras organizācijas nodibināšanā. Par krimināllietas ierosināšanas formālo pamatu izmanto liecības, kuras spīdzināšanas ceļā izdevies iegūt no bijušajiem zinātniskajiem līdzstrādniekiem I. Goldšteina un G. Grīnberga. Izmeklēšana, respektīvi, lietas fabricēšana, ilgst līdz 1952. gada jūlijam, kad visiem apcietinātajiem, kopskaitā 13 cilvēkiem, izņemot L. Šternu, piesprież nāvessodu nošaujot, kas tai pašā gadā arī tiek izpildīts. 1955. gadā visi šai lietā notiesātie pēc nāves tiek reabilitēti.

Kādēļ NKVD skatiens 1948. gadā liktenīgi apstājās tieši pie EAK? Acīmredzot taisnība Jevgeņijam Gromovam, kurš raksta: „Pilnīga informācija par tolaik noritošiem procesiem mums joprojām nav zināma. Daudz kas, īpaši no tā, kas tieši attiecas uz Staļinu, uz papīra netika fiksēts. Citi nepieciešamie dokumentiem snauž arhīvu mapēs. Daudz neskaidra ir antikosmopolītiskās kampaņas priekšvēsturē."[161]

Ja ne visi, tad vairāki cēloņi kampaņai pret EAK tomēr ir noskaidrojušies. Komiteja turpināja pastāvēt arī pēc kara, pamazām pārvēršoties par tādu kā ebreju lietu departamentu, kas centās risināt dažādus ebreju dzīves materiālus un garīgus jautājumus. Viens no cēloņiem, pēc visa spriežot, varētu būt tas, ka komiteja pārāk ilgi ievilka savu eksistenci, nelikvidējās līdz ar kara beigām. Jo ir taču plaši zināms par staļinistu aizdomīgumu pret jebkādu neformālu biedrošanos, saskatot tajā pretpadomju noskaņojuma rašanās iemeslus. Staļinam nepatika arī komitejas veicinātā ebreju kultūras autonomija, izdodot avīzi un literārus darbus idišā, atbalstot Maskavas Ebreju teātri.

Ir arī svarīgāki politiski cēloņi – vismaz divi. 1947. gadā dažiem EAK locekļiem radusies ideja – lūgt valdībai atļauju ebrejiem apmesties dažos tolaik mazapdzīvotos Krimas ziemeļu rajonos, kur līdz Otrajam pasaules karam bija bijuši ebreju kolhozi. Tādējādi nodibināt Krimā (!) Ebreju Autonomo Republiku. Ebreju autonomais apgabals ar padomju valdības lēmumu tika nodibināts 1934. gadā ar centru Birobidžanu – Habarovskas novadā Tālajos Austrumos, kas, protams, salīdzinot ar Krimu, bija ļoti neizdevīga teritorija – nomaļa un neauglīga un tādēļ ebreju vidū nepopulāra. Jautājumā par S. Mihoelsa attieksmi pret šo ieceri pētnieciskajā literatūrā valda atšķirīgi viedokļi. Tā A. Borščagovskis raksta[162], ka S. Mihoelss ideju par Krimu novērtējis kā pašnāvnieciskū; pati šādas idejas eksistence vien varēja radīt apvainojumus par sazvērestību, par pūliņiem panākt Krimas atdalīšanu no Padomju Savienības. Tātad, pats būdams šīs ieceres pretinieks, S. Mihoelss tomēr devies vizītē pie valdības locekļa – ebreja, Ebreju teātra liela cienītāja Lazara Kaganoviča pārrunāt savu biedru nereālo plānu. A. Borščagovskis pieļauj, ka S. Mihoelsu Minskā nogalināja tāpēc, lai inkriminētu viņa slepkavību EAK pārstāvjiem, Krimas idejas iniciatoriem, un tādējādi NKVD gūtu oficiālu iemeslu EAK – „slepkavu biedrības" – grautiņam. Tomēr šāds variants izspēlēts netika. Turpretī Genadijs Kostirčenko uzskata, ka arī S. Mihoelss atbalstīja Krimas projektu, turklāt uzsver, ka materiālu palīdzību ebreju pārceļošanai uz Krimu bija apsolījušas ASV ebreju organizācijas jau 1943. gadā, saskatot iespēju Krimā apmesties ne tikai padomju ebrejiem, bet arī ebreju bēgļiem no visas nacistu okupētās Eiropas[163].

Liktenīgu lomu nospēlē arī kāds starptautiskās politiskās dzīves fakts. 1948. gada maijā tika pasludināta Izraēlas valsts, kuras tapšanu aktīvi atbalstīja padomju valdība, cerot iegūt uzticamu sabiedroto Tuvajos Austrumos. Taču neizdevās. Izraēla kļūst par ASV sabiedroto, izraisot sašutumu PSRS

valdības aprindās. Izraēlas radīšana, kā raksta J. Gromovs, „atdzīvināja ebreju tautas nacionālo pašapziņu visā pasaulē, tostarp PSRS. Dabiski, ka daudzi padomju ebreji ar lepnumu sveica valstiskuma atjaunošanu vēsturiskajā dzimtenē. Staļinam tas nevarēja patikt. Viņš ir gatavs turēt aizdomās vai visus padomju ebrejus nodevīgā noskaņojumā, orientācijā uz Padomju Savienībai nedraudzīgu valsti, uz tās galveno ienaidnieku – Amerikas Savienotajām Valstīm. (..) Padomju ebrejus vajag iebiedēt .."[164] Pētnieks piebilst, ka „šādā kontekstā arī jāskata tas valstiskais antisemītisms, kurš skaidri parādās cīņā ar kosmopolītismu".[165] PSRS naidīgo attieksmi pret jauno valsti un tās atbalstītājiem neatgriezenisku padara Izraēlas vēstniece Golda Meira. Ieradusies uz pieņemšanu pie Staļina, viņa lūdz tam atļauju no PSRS uz Izraēlu izbraukt vairākiem tūkstošiem ebreju, lai tur cīnītos partizānu rindās pret angļiem. Staļins nav pat pieļāvis domu, ka varētu atrasties kāds padomju ebrejs, kurš gribētu pamest savu sociālistisko Dzimteni. Kad G. Meira paziņojusi par šādu cilvēku sarakstiem, kuri esot viņas rīcībā, Staļins audienci pārtraucis; Izraēlas vēstniece pasludināta par personu *non grata*. „Loģika bija tāda: ja Goldai Meirai patiešām bija saraksts, tad saņemt viņa to varēja vai nu EAK, vai ar EAK starpniecību. Un komitejas locekļu liktenis bija izlemts – visi viņi derēja par „sazvērestības dalībniekiem"."[166] Un tā „kājās tika sacelta vesela brigāde savas lietas meistaru, NKVD izmeklētāju, lai radītu grandiozu procesu. Process arī tik tiešām iznāca grandiozs, bet ne skaļš. Tas noritēja aiz cieši slēgtām durvīm. Jo nesalīdzināmā inscenētāja Višinska procesu-mītiņu laiks bija pagājis. Vadoņa patoloģisko baiļu remdēšanai pilnīgi pietika ar slepeniem procesiem. Bet iedzīvotāju remdēšanai eksistēja citas iespējas: tieši šajā laikā (pārvaldes galvenā pults darbojās nevainojami) sākās, uzņēma tempu un, cik vien jaudas, turpinājās cīņas kampaņa ar „bezdzimtenes kosmopolītiem""[167].

Maskavas signāls vajāt ebrejus

Tātad 1949. gada 28. janvāra „Pravdā" kā pērkons no skaidrām debesīm nogranda raksts „Par kādu antipatriotisku teātra kritiķu grupu"[168]. 30. janvārī pamatā šis pats materiāls, bet ar dažiem papildinājumiem, vienu jaunu uzvārdu un citu virsrakstu – „Svešās pozīcijās" – tiek nodrukāts laikrakstā „Kuļtura i žizņ". Tieši šis raksts tiek pārpublicēts „Literatūrā un Mākslā"[169]. Galvenie atzinumi te ir tādi: „Bagāta māksla radīta mūsu zemē. (..) Tikai tādi ļaudis, kas sveši mūsu sabiedrībai, bezdzimtenes kosmopolīti, kam trūkst Dzimtenes mīlestības svēto jūtu, var noliegt padomju literatūras un mākslas progresīvo lomu .. . Tāda veida cilvēku kaitīgās kosmopolītiskās idejiņas nodara tiešu zaudējumu tautas interesēm .. . Kā piemērs tam ir teātra kritiķu grupas, kurā apvienojušies J. Juzovskis, A. Gurvičs, J. Altmanis, A. Borščagovskis, J. Holodovs (Meijerovičs), G. Bojadžijevs, L. Maļugins, J. Varšavskis u. c., „darbība". (..) Aplipuši ar buržuāzisko Rietumu pagrimuma ideoloģiju, zemodamies ārzemnieciskā priekšā, viņi saindē padomju mākslas veselīgo radošo atmosfēru ar buržuāziskā urākosmopolītisma, estētisma un kundziskā snobisma trūdošo garu. (..) Slēpdami savu garīgo nabadzību ar demagoģisku pļāpāšanu par „mākslinieciskо meistarību", viņi ceļ augšā vecās, reakcionārās „tīrās mākslas", „mākslu mākslai" teorijas. (..) Viņi apmelo padomju ļaudis un mūsu mākslu, apgalvojot, ka „mūsu negatīvie varoņi – tie ir vakardienas pozitīvie varoņi". .. no Gurviča redzes viedokļa, mūsu laikmeta lielie varoņi, viņu nemirstīgie darbi neiztur laika pārbaudi. Tikai ļaunprātīgs melis var ko līdzīgu apgalvot. (..) Ko vērta, piemēram, tāda Juzovska frāze, ka no vācu iebrucējiem atbrīvotajās zemēs „ir jāatjauno celtnes, ir jāatjauno arī cilvēku dvēseles"? Riebīga, padomju cilvēku apvainojoša frāze! Juzovskim un viņam līdzīgiem nesaprast, ka ienaidnieks, kas pārvērta drupās

celtnes, sagrāva pilsētas un ciemus, nebija spējīgs sagraut padomju cilvēku dvēseles. (..)

Šie sapuvušie sīkpilsoniskie estēti ilgus gadus .. degradēja krievu klasisko teātri, uzstājās pret tā slavenajām reālistiskajām tradīcijām. Viņi nikni uzbrūk Dailes un Mazajam teātrim, kuri ir krievu padomju mākslas lepnums. Pietiek atgādināt, ka J. Juzovskis apgalvoja, it kā Meierholds bijis tuvāks Gogolim nekā Maskavas Dailes teātris. Juzovskis attaisnoja Meierholda[170] trikus krievu klasiķu lugu iestudējumos, pasludinot šo mums naidīgo cilvēku, kas pilnā mērā bija atkarīgs no trūdošā dekadentiskā Rietumu teātra, par dramaturgu – Gogoļa, Ostrovska, Suhovo-Kobiļina – „līdzautoru". Formālistisku ķēmošanos Juzovskis dēvēja par novatorismu. (..) Antipatriotisko kritiķu grupa, nerēķinoties ar tautas interesēm, .. vēršas pret veiksmīgajām laikmetīgākajām lugām: „Varenais spēks", „Mūsu dienišķā maize", „Kādā pilsētā", „Maskaviešu raksturs" u. c. Tāda kritika nepalīdz padomju dramaturģijas radošajai augšupejai, bet traucē to."

Kosmopolītu lietā kopā savijās divas līnijas: ideoloģiskais terors un antisemītisms. Būtībā kosmopolītu lieta ir aiz slēgtām durvīm noritošās Ebreju antifašistiskās komitejas lietas legālais, plaši izsludinātais dubultnieks. Par to liecina arī fakts, ka „svešās pozīcijās" minēto kritiķu vidū ir viens krievs (Leonīds Maļugins), viens armēnis (Grigorijs Bojadžijevs), bet visi pārējie – ebreji.

Lielākā daļa no rakstā minētajiem autoriem piederēja pie labākajiem tālaika padomju teātra kritiķiem. Tie bija izglītoti, talantīgi cilvēki, ar viņu spriedumiem teātra pasaulē rēķinājās. Viņu attieksme pret 40. gadu konjunktūristisko padomju dramaturģiju (A. Sofronova, B. Romašova, A. Šteina, N. Virtas, brāļu Tūru u. c. darbiem) bija atturīga un kritiska; viņi centās šos autorus apiet, ignorējot tos, bet parādījās arī kritiski raksti. Pilnīgi bez ideoloģiskajām nodevām, protams, tajā laikā neiztika arī viņi, taču nevar runāt par apzinātu un

regulāru konjunktūru. Maskavas teātra kritikas labākie spēki centās turēties ar pašcieņu, un līdz 1949. gadam tas neticamā kārtā vismaz daļēji izdevās. Tāpēc var teikt, ka šī graujošā izdomājuma lietojums cīņā pret Maskavas teātra kritiku zināmā mērā bija loģisks, jo tajā bija, ko graut.

Pieminētos Maskavas teātra kritiķus ne tikai nosodīja sanāksmēs un bezgaldaudzos ķengu rakstos, ko rotāja pat karikatūras, portretos groteski izceļot semītiskos vaibstus. Partijas biedrus izslēdza no partijas, viņiem atņēma Rakstnieku savienības biedru karti, daudzus atlaida no darba, izlika no dzīvokļiem. A. Borščagovskis atceras, ka viņu vairākus gadus nav pat ielaiduši Maskavas Ļeņina bibliotēkā. Bet J. Altmans tika apcietināts.

Kampaņa pret Rīgas „antipatriotiem"

Cita aina 40. gadu otrajā pusē pavērās latviešu teātra kritikā. Kara beigās emigrācijā bija devušies vairāki 20. un 30. gadu ievērojamākie teātra kritiķi: Paula Jēger-Freimane, Jānis Kārkliņš, Artūrs Bērziņš, bet Roberts Kroders un Kārlis Strauts atradās izsūtījumā Sibīrijā. Recenzijas par teātri rakstīja samērā daudzi – Jānis Grots, Aleksandrs Čaks, Juris Pabērzs, Izrails Kacs, Leonīds Gurevičs, Nikolajs Nikolajevs-Bergins, Oto Brikšķis, Lidija Ļesnaja un citi. Taču runāt par vienotu teātra kritiku kā profesionālu literatūras nozari grūti divu cēloņu dēļ. Pirmkārt, šo rakstītāju vidū bija maz profesionālu teātra kritiķu, lielākoties tie bija dzejnieki un plaša profila žurnālisti, kuri rakstīja par daudz ko un tostarp arī teātri. Otrkārt, pats galvenais – tālaika Latvijas rakstītāji par teātri maksāja lielas ideoloģiskas nodevas „pareizajam" kursam, bija pazaudējuši demokrātisko un kultūras sargātāja orientāciju. Atšķirībā no Maskavas teātra kritikas Latvijā nebija, ko dragāt, te, raugoties no oficiālā politiskā viedokļa, viss

bija kārtībā. Un tomēr arī Latvijā tika sameklēti apkarojami kosmopolīti, kaut arī šādiem nolūkiem vajadzēja ķerties pie pilnīgas apmelošanas metodēm. Šī teātra kritiķu-kosmopolītu lieta Latvijā jo dramatiskāka tādēļ, ka no tribīnes kampaņas laikā tika dragāti cilvēki, kuri paši sevi jau bija iedragājuši, nododoties politisku konjunktūru ražojumiem savās recenzijās. Un viņu vidū bija arī Aleksandrs Čaks.

Sevi iedragājuši... Tā tas izskatās, no mūsdienu viedokļa raugoties. Un ne tikai izskatās, tā tas arī objektīvi ir. Bet subjektīvi? Iespējams, ka viņi paši toreiz domāja citādi. Varbūt – vispār nedomāja, tikai rakstīja? Tas ir pats galvenais un būtiskākais jautājums – viņu, mūsējo, toreizējā iekšējā pozīcija. Toreizējā, ne vēlāk izstrādātā.

Latvijā izvērstā „kosmopolītu" uzrādīšana un apkarošana īstenībā bija traģikomiska – pie mums izdevās atrast tikai divus ebreju tautības kritiķus, pārējos, tostarp Čaku, nopietnu kosmopolītisma draudu iespaida radīšanai vienkārši „piesvieda" klāt. Latvijas K(b)P CK un LPSR Rakstnieku savienība nesaprata vai LPSR mazā ebreju-kritiķu skaita dēļ ignorēja kosmopolītu akcijas antisemītisko raksturu, ievirzot to citā gultnē kā vēršanos pret formālismu un padomju mākslas sasniegumu nopulgošanu. Un tādā kārtā padarot 1949. gada kampaņu par 1946. gada akcijas, kas veltīta žurnāliem „Zvezda" un „Ļeņingrad", tādu kā dubultnieku, kaut arī kritizēti tika citi Latvijas mākslas pārstāvji un no augstām tribīnēm skanošais kritikas tonis bija nesalīdzināmi bargāks. Vienīgi Aleksandrs Čaks bija abu kampaņu grēkāzis.

Līdz mūsu dienām nav rasta nepārprotama atbilde, kādēļ A. Čaks tika ieskaitīts „kosmopolītos", kuru nebeidzamā vajāšanas kampaņa saasināja viņa sirdsslimību un jau pēc gada noveda kapā, kaut arī viņam bija tikai 48 gadi. Saprotams ir tas, ka vērā tika ņemti kādi citi, ne jau „kaitīgu recenziju" rakstīšanas grēki. Viens no tādiem varēja būt fakts, ka 1934. gadā A. Čaks nepilnu gadu bija boļševiku īpaši nīstās

«LITERATURA UN MĀKSLA»

SVESĀS POZICIJĀS

Par teatra kritiķu antipatriotiskās grupas intrigām

stikas ķēmīgajiem un sapuvušajiem
oniem. Viņi apmelo padomju lau-
un mūsu mākslu, apgalvojot, ka
ūsu negatīvie varoņi — tie ir va-
ēdienas pozitīvie varoņi». Citiem
ēdiem, no Gurviča redzes viedokļa
su laikmeta līdzīie varoņi, viņu nē-
ņstīgie darbi neiztur laika pārbaudi.
ai jaunprātīgs mēlis var kaut ko lī-
ņu apgalvot.

Tai tas nav raksturīgi, ka pēdējos
los kritiķis Gurvičs nav sacerējis
rtiena raksta, kurā būtu pozitīvi no-
tēts kaut kāds padomju dramatisks
bs. Nikni nurdēdams, viņš tālo pa-
ju literatūras un mākslas attīstī-
vēsturi kā nepārtrauktu neveik-
ju un sakāvju virkni, ar to rupji un
ēdīgi izkropļojot mūsu kulturas
ieso a*u.

Mūsu dramaturģijas un teatra ra-
los sasniegumus citīgi nokusē arī
s estetizēlošo kritiķu «līderis» J.
ovskis, kas savu «darbību» kritikas
kā uzsāka ar huliganiskiem uzbru-
m'em Majakovskim par viņa poē-
«Labi», ar kundzisku nicināšanu
ādams par M. Gorkija lugas «Sīk-
soņi» varoni Nilu kā par «neplin-
tīgu varoni».

Patiesos tēlos iemiesojot padomju is-
ību, propagandējot mūsu socialistis-
iekārtu, padomju literatūra un
ksla aktīvi piedalās tīelalā vēsturis-
ā cīņā par mieru un demokrātiju,
trikus krievu klasiku lugu iestudējumos, pasludinot šo mums naidīgo cilvēku, kas pilnā mērā bija atkarīgs no trūdošā dekadentiskā Rietumu teatra, par dramaturgu — Gogoļa, Ostrovska, Suchovo-Kobelina «līdzautoru». Formalistisku ķēmošanos Juzovskis dēvēja par novatorismu... Pēc meijerholdisma atmaskošanas Juzovskis vārdos atvainījās no saviem agrākajiem formalisma cildinājumiem, bet darbos turpināja ciņu pret socialistiskā realisma mākslu.

Antipatriotisko kritiķu grupa, nerēķinoties ar tautas interesēm, noķengā padomju dramaturģijas un teatra labākos darbus, vērsās pret veiksmīgākajām laikmetīgajām lugām: «Varenais spēks», «Mūsu dienišķā maize», «Kādā pilsētā», «Maskavas rakstur» u. c. Tāda kritika nepalīdz padomju dramaturģijas radošajai augšanai, bet traucē to.

Šī grupa cenšas falsificēt sabiedrisko domu, uzspiest tai savus grupas, socialistiskajai ideoloģijai svešos uzskatus un vērtējumus. Šai ciņā raksturīgs troksnis, kas nesen bija sacelts sakarā ar A. Surova lugas «Zaļā iela» iestudējumu Maskavas Dailes teatrī. Izrāde vēl tikko gatavojās, bet mēnesi no šīs grupas izplatīja melīgas baumas par teatra nenovērtēšanu izrādēšanos. Viņa darbā pie padomju lugas. Šīs smilkstošās «kampaņas» jēgu ar cinisku atklātību izteica J. Altmans Viskrievijas teatru biedrības teatra kritiķu apvienības sapulcē.

domju tautas interesēm. Šīs tā sa
mās teatra kritiķu apvienības pre
zijas virzītas uz to, lai atrautu n
mākslu no boļševiku partijas polit
kas sastāda padomju iekārtas dzīvi
pamatu.

Padomju muzikas darbinieku sa
smē VK(b)P Centralajā Komitejā b
Ždanovs norādīja, ka Komponistu
vienības bijušās orgkomitejas va
jiem vara bija vajadzīga nē varas
bet tāpēc, lai realizētu noteiktu vī
nu muzikā. Arī Juzovski un gu
saņņo par savu vadošo lomu tāpēc
izplatītu un atbalstītu noteiktu virz
dramaturģijā un teatrī, — kaitīgu,
tipatriotisku virzienu. Šiem cilvē
ir svešas nacionālās padomju lepn
jūtas, lepnuma jūtas par padomju
ri, par padomju mākslu, par mūsu
cialistisko kulturu un tās raditāj
padomju tautu. Lūk, kāpēc šī anti
riotiskā grupa jāatmasko un jāsag
līdz galam.

*

Ievērojama daļa atbildības par n
šos necieņamo stāvokli teatra kr
guistas un mūsu preesi, kas nēatmas
antipatriotiskās kritiķu grupas k
gos izdomājumus, atvēlēja tiem s
lappuses, nesamierināmi necinījās
viņu prettautisko darbību.

Maskavas laikraksta „Kuļtura i žizņ” publikācijas (30.01.1949.) tulkojums laikrakstā „Literatūra un Māksla” (6.02.1949.), kas deva signālu teātra kritiķu-„kosmopolītu” vajāšanas kampaņai

Sociāldemokrātiskās partijas biedrs. Šajā partijā bija iestājies arī O. Brikšķis, un nepamatotās aizdomās par šādiem politiskiem sakariem tika turēts arī J. Pabērzs (tas noskaidrojies čekas pratināšanā, kur J. Pabērzs izskaidrojis, ka viņš sajaukts ar savu tēvu). Bet – Sociāldemokrātiskās partijas biedrs bija bijis arī J. Grots, taču viņu 1949. gada represijas personiski neskāra. Grūti ticēt, ka Arvīds Pelše pats rakņājās pa avīzēm, lai sameklētu iznīcināmos kritiķus. Droši vien neiztika bez padomdevējiem, visdrīzāk no Rakstnieku savienības, kuras biedrs dzejnieks bija. Kā viens no kosmopolītu grēkiem tika nosaukts formālisms, bet Čaks Rakstnieku savienības sanāksmēs, sākot ar 1946. gadu (gan neregulāri), tādu atbildīgo amatpersonu kā Kārlis Krauliņš un Ignats Muižnieks

referātos tika kritizēts par formālismu dzejā. Tātad kaut kādā mērā Čaks jau bija iezīmētais. Kaut gan attiecībā uz Čaka teātra recenzijām runāt par formālismu nebija ne vismazākā pamata, jo viņš savās recenzijās izrāžu formai gandrīz nepieskārās. No rakstnieku vides LK(b)P Centrālajā Komitejā neapšaubāma autoritāte bija Vilim Lācim un Andrejam Upītim. (Arvīds Grigulis padomus Centrālajai Komitejai, cik saprotams, sāka dot vēlāk.) Kādēļ viņi dzejnieku neaizstāvēja? Ja vēl ņem vērā, ka A. Čaks bija rakstījis slavinošas recenzijas kā par A. Upīša „Spartaka", tā V. Lāča „Uzvaras" iestudējumiem. Tiesa gan, šīs recenzijas bija sacerētas bez personiskas kvēles un aizrautības. Vēl pie Čaka „grēkiem" piederēja eps „Mūžības skartie", kas 1946. gadā kā kaitīgs pretpadomju sacerējums bija izņemts no bibliotēku plauktiem un ievietots specfondā. Bet varbūt Čaka vislielākais grēks bija tas, ka viņš bija, precīzāk, bija bijis pats talantīgākais no visiem tālaika dzejniekiem. Un 40. gadi bija netalantīgu, skaudīgu cilvēku karjeras un panākumu pļaujas laiks, kad, balstoties uz atklātām un slepenām sūdzībām par saviem nesalīdzināmi talantīgākajiem konkurentiem, viegli varēja no tiem atbrīvoties. Kaut gan – arī J. Grotu par beztalantīgu nenosauksi...

Un tā, kā 28. februārī ziņo LTA: „Latvijas PSR Valsts Drāmas teātrī notika Rīgas pilsētas mākslas un literatūras darbinieku sapulce. Sapulci atklāja partijas Rīgas pilsētas komitejas sekretārs b. Avotiņš. Sapulces prezidijā tika ievēlēti LK(b)P CK sekretārs b. Kalnbērziņš, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs b. Lācis, LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs b. Kirhenšteins, LK(b)P CK sekretāri b. b. Titovs, Pelše, Ļitvinovs, partijas Rīgas pilsētas komitejas sekretārs b. Novikovs, LPSR Tautas rakstnieks, Staļina prēmijas laureāts Upīts, PSRS Tautas mākslinieks, Staļina prēmijas laureāts Smiļģis, LPSR Padomju rakstnieku savienības atbildīgais sekretārs b. Muižnieks u. c. Ziņojumu par padomju teātra kritikas stāvokli republikā sniedza LK(b)P sekretārs b. Pelše."

VISU ZEMJU PROLETARIEŠI, SAVIENOJIETIES!

Literatura un Māksla

LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU, KOMPONISTU, MĀKSLINIEKU UN ARCHITEKTU SAVIENĪBU LAIKRAKSTS

1949. G. 6. MARTĀ Nr. 10 (216)

Līdz galam atmaskot antipatriotiskos kosmopolitus!

Rīgas pilsētas mākslas un literaturas darbinieku sapulce

februarī Latvijas PSR Valsts dra-
teatrī notika Rīgas pilsētas māk-
un literaturas darbinieku sapulce.

pulci atklāja partijas Rīgas pilsētas
tejas sekretars b. Avotiņš.

pulces prezidijā tika ievēlēti: Lat-
K(b)P CK sekretars b. Kalnbēr-
Latvijas PSR Ministru Padomes
āsēdētājs b. Lācis, Latvijas PSR
tākās Padomes Prezidija Priekšsē-
s b. Kirchenšteins, Latvijas K(b)P
sekretari b. b. Titovs, Pelše, Litvi-
partijas Rīgas pilsētas komitejas
tars b. Novikovs, Latvijas PSR
s rakstnieks, Staļina premijas lau-
Upits, PSRS tautas mākslinieks,
na premijas laureats Smilģis, Lat-
PSR Padomju rakstnieku savieni-
atbildīgais sekretars b. Muižnieks

ojumu par padomju teatra kriti-
stāvokli republikā sniedza Latvijas
P CK sekretars b. A. Pelše.

Ar lielu sašutumu un dusmām vi-
padomju sabiedrība nosodījusi to
ļošo darbību, kādu piekopa laik-
u «Pravda» un «Kultura i žizn»
ecijas raksts atmaskoiā antipat-
iko teatra kritiķu grupa, — teica
tājs. — Verdziski klanīdamās de-
ntās buržuazisko rietumu kulturas
sā, bezdzimtenes kosmopolitu Ju-
ca, Gurviča, Altmana, Cholodova,
čagovska, Bojadžijeva u. c. pret-
skā grupa uzstājās pret visu, kas
s un progresīvs padomju drama-
jā un literaturā. Bezdzimtenes kos-
pliti stipri kaitēja padomju teatrim,
mju literaturai, viņi saindēja pa-
u mākslas veseligo atmosferu ar
opolitisma, dekadences un forma-
trūdu smaku, viņi centās virzīt
epareizu ceļu atsevišķu rakstnieku
eatru daiļradi.

mopolitiem. Tai vietā, lai noteikti atmaskotu kaitniekus teatra kritikas laukā, laikraksta «Literatura un Māksla» redakcija aprobežojusies ar to, ka publicējusi paviršu rakstu, kas neatklāj Latvijas teatra kritikas laukā izdarītās rupjās politiskās kļūdas.

Tālāk referents uzsver, ka viens no vissvarīgākajiem Latvijas PSR padomju kritiķu, dramaturgu rakstnieku, mākslas un preses darbinieku kārtējiem uzdevumiem ir izvērst nesaudzīgu cīņu pret kaitīgajām kosmopolītisma idejām un to paudējiem. Ari republikas teatra kritika saindēta ar kosmopolitismu un buržuazisko estetismu. Nav nejauša, ka republikas laikrakstu slejās uzstājušies kosmopolitisma ideju paudēji, cenzdamies kaitēt teatru un padomju dramaturgu darbam. Kaitīgās, antipatriotiskās idejinas un teorijinas centās ievazāt ar savām teatra recenzijām Rīgā kritiķi Gurevičs un Kacs. Šie puskoka lēcēji kritiki ne ar ko neatšķiras no atmaskotajiem bezdzimtenes kosmopolitiem, tādiem kā Juzovskis, Gurvičs un citi, kas atmaskoti centralajā presē.

Nobeigumā b. Pelše runāja par Rīgas dramaturgu un kritiķu uzdevumiem. Viņš uzsvēra, ka nepieciešams līdz galam atmaskot un sagraut padomju mākslai naidīgo antipatriotisko kritiķu grupu, kas traucē mūsu teatru daiļradei augt un tālāk attīstīties. Šī samērā nelielā grupa ieņēmusi Rīgā monopolstāvokli teatra kritikas laukā. Šis monopols jo drīzāk jālikvidē un teatra kritikā jāiesaista padomju rakstnieki, dramaturgi un republikas teatru darbinieki — visi tie, kam tuva un dārga ir padomju māksla un mūsu tautas intereses. Jāievieš praksē nopietnas diskusijas daiļrades jautājumos, tajās jāiesaista partijas aktīvs un plaši padomju sabiedrības slāni. Visnotal jāpacel un jānostip-

b. Muižnieks. — Liela daļa ath
par stāvokli, kas radies Latvijā
kritikas laukā, gulstas uz rep
Padomju rakstnieku savienību, k
darījusi, lai veicinātu kritiķu i
augšanu, nepietiekami rūpējoties
padomju teatru mākslas darbinie
dramaturgu idejisko un mākslin
audzināšanu un attīstību.

Staļina premijas laureats, PSR
tas mākslinieks b. Smilģis runā
bolševistiskās kritikas goda pil
atbildīgo lomu padomju mākslas
tībā.

— Teatra kritikā, — atzīmēj
— diemžēl darbojas mūsu sociali
jai Dzimtenei un padomju n
dzili naidīgie antipatriotiskie
politi. Viņi centušies dezorganiz
su dramaturgus un skatuves da
kus un virzīt viņus pa nepare
bīstamu ceļu. Šie kritiķi, kurie
šas nacionālā lepnuma jūtas p
domju teatri, par mūsu social
kulturu, nodarījuši mums daudz
Mūsu uzdevums ir pilnīgi at
kosmopolitu antipatriotisko darb
panākt, lai teatra kritika sāktu
propagandēt visu labāko, ko r
un rada padomju māksla.

Laikraksta «Cīņa» atbildīgais
tors b. Ozoliņš savā runā atzīm
izdarījis nopietnu kļūdu, publ
viņa rediģētajā laikrakstā A. Čak
kļūdainās recenzijas; viņš atzīm
vispār prese līdz šim maz vērīb
tijusi teatra kritikai.

Latvijas PSR Valsts dramas
mākslinieciskais vadītājs b. Zand
uzsver, cik lielu palīdzību
padomju teatrim var snieg kriti
prasmīgi veā principiālu cīņu p
listisko virzienu mākslā. Cieši
starp teatra darbiniekiem un kri

LTA pārskats (publicēts laikrakstā „Literatūra un Māksla" 06.03.1949.) par Rīgas pilsētas mākslas un literatūras darbinieku sapulci Drāmas teātrī 28.02.1949., kur pirmoreiz A. Čaks publiski tika kritizēts kā teātra kritiķis-kosmopolīts

A. Pelše savā referātā izvērsa Staļina tēzi par šķiru cīņas saasināšanos sakarā ar Padomju valsts augšupeju un kosmopolītismu kā vienu no šīs šķiru cīņas izpausmēm. Tas bija referenta jaunradošs ieguldījums, kas tādējādi akcijai piešķīra vismaz kaut kādu (respektīvi, staļinisku) loģiku, jo Maskavas publicējumos trūka jelkādas loģikas.

Tātad b. Pelše ziņoja: „Darbaļaudis visās zemēs arvien vērīgāk uzklausa savu komunistisko partiju balsi, arvien drošāk atmet buržuāzisko ideoloģiju, stājas zem marksisma-ļeņinisma karoga, vērš savus skatus uz Padomju Savienību, kur šis karogs novedis pie spīdošām uzvarām, grandioziem sasniegumiem. Kapitālisma pastāvēšana tagad apdraudēta vairāk nekā jebkad agrāk, buržuāziskās iekārtas pozīcijas kļūst ik dienas vājākas. Lūk, tāpēc visi pasaules reakcionārie spēki – ar amerikāņu un angļu imperiālistiem priekšgalā – pēc Otrā pasaules kara attīstījuši milzīgu aktivitāti. Dzīvnieciska naida un baiļu dzīti, tie mobilizē visus spēkus karagājienam pret komunistiskajām partijām, pret komunistisko ideoloģiju un īpaši pret sociālisma zemi – Padomju Savienību. Angļu un amerikāņu reakcionāri un viņu rokaspuiši pieliek sevišķas pūles, lai atdzīvinātu buržuāziskās ideoloģijas paliekas padomju cilvēku apziņā. Dekadentisms un bezidejiskums literatūrā, formālisms un buržuāziskais estētisms mākslā, satrunējušās kapitālistiskās Eiropas zinātnes un tehnikas dievināšana, dažādas nacionālistiskas koncepcijas utt. – visu to izlieto kā paņēmienu, lai galvanizētu buržuāzisko ideoloģiju. Pēdējā laikā ar sevišķu dedzību kultivētas un propagandētas kosmopolītisma idejas. (..) Kosmopolītisms ir tas naidīgais ierocis, kas vērsts pret sociālisma zemes vareno spēku – padomju patriotismu. Amerikas imperiālistiskie reakcionāri .. visiem līdzekļiem grib panākt, lai padomju cilvēki nemīlētu savu dzimteni. (..) Visās mākslas nozarēs, īpaši pēdējā laikā, parādījušies ne mazums izcilu darbu, kuru autori apbalvoti ar Staļina prēmijām. Bagātu un jauku ražu devusi teātra māksla un dramaturģija.

Ikviens padomju cilvēks, kas mīl savu Dzimteni, kam dārga tās augšupeja, priecājas par mūsu mākslas uzplaukumu. Tikai neliela inteliģentu grupiņa, kas darbojas teātra kritikas laukā, agrāk minētā juzovsku, gurviču utt. kompānija, nav apmierināta. Katru jaunu padomju dramaturģijas darbu un teātra inscenējumu, kas izcēla mūsu dzīves gaišās parādības, deva pozitīvus tēlus, noteikti pauda komunisma idejas, šī kompānija sagaidīja ar īgnumu, visādi nopēla un nozākāja. (..) Viņi labākos darbus .. nopēla, nogānīja, izsmēja, nomāca, gandrīz vai katrā lugā atrada, ka „varonis ir nepilnvērtīgs", „sižets shematisks", „valoda plakātiska vai naturālistiska" utt. .. ja mākslas darbs palīdz padomju cilvēkiem celt komunismu, mēs atzīstam to par pozitīvu, labu, augstvērtīgu, bet, ja tas gausina, bremzē mūsu gaitu uz komunismu, to atmetam kā nevērtīgu. Antipatriotisko kritiķu grupa šo vienīgo pareizo dzīves mērauklu mākslas darba vērtējumā noliedz .. . Viņi vērtē mākslas darbu pašu par sevi, t. i., no formālistiskās, buržuāziskās estētikas viedokļa, atrautībā no dzīves, bez sakarības ar mūsu cīņu par komunistiskas iekārtas izveidošanu. (..) Ja lugā nevar sameklēt kādu vispārcilvēcisku ideju, tad tā neesot pacēlusies līdz īstam mākslas līmenim. (..) Kosmopolīti ļoti labi zina, ka kritika ir mūsu dzīves likums, to cienī padomju cilvēki, tāpēc savu antipatriotisko darbību, mūsu mākslas graušanu viņi veica tieši zem „kritikas" karoga. (..) Ar visu cīņas sparu jāuzbrūk viņu antipatriotiskajām pozīcijām, jāpieveic kosmopolītisms – imperiālisma reakcionārā ideoloģija –, jāsakauj šīs idejas propagandisti .. Šeit nav ciešams ne mazākais liberālisms. .. arī mūsu teātra kritikas druva pieaugusi kosmopolītisma un buržuāziskā estētisma nezālēm. Mūsu prese bija kļuvusi par tribīni juzovsku un gurviču līdzskrējējiem Kacam, Čakam, Brikšķim, Pabērzam u. c., kuri, tāpat kā viņu šefi, ieņēma antipatriotiskas pozīcijas. (..) Mūsu kritiķu darbībā nav gandrīz nekādas oriģinalitātes. Viņu „ražojumos" izpaužas tas pats nelietīgais kosmopolītisms, formālisms, buržuāziskais

estētisms un snobisms, tas pats īgnums un kritikas tērpā apslēptais naids pret padomju dramaturģijas un teātra labākajiem darbiem un to noniecināšana, tā pati divkosība .. . (..) A. Čaks ar apbrīnojamu „meistarību" un veiklību vienā un tanī pašā recenzijā, dažkārt pat vienā teikumā prot samierināt, apvienot pilnīgi pretējas domas. (..) Ko iegūst šāda pretrunīga literārā putrojuma lasītājs? Vienīgi pārliecību, ka recenzēto lugu nav vērts skatīties. Recenzijā (par A. Sofronova „Kādā pilsētā" – *S. R.*) velti meklēt autora saviļņojumu un prieku, ka uz Jelgavas teātra skatuves parādījušies diženo padomju cilvēku tēli, – tā tur nav, ir vienīgi tukšu, skanīgu vārdu un frāžu savirknējums. Pēc tādas pašas „šnites" .. taisīta Čaka recenzija par A. Sofronova „Maskaviešu rakstura" inscenējumu Krievu drāmas teātrī. Arī šeit sākumā nodziedāta slavas dziesma autoram, bet pēc tam nāk dīvaina inscenējuma analīze. Čaks apgalvo, ka „pēc greznā un pārdomātā „Figaro kāzu" uzveduma .. mēs mazliet aizskarti vērojam atslābumu un paviršību jaunradošajā kvēlē un pašā uzvedumā .. . Šoreiz inscenējums un režisūra nepaceļas pāri vidējai, parastam amatnieciskumam". Šeit redzam siltu „Figaro kāzu" inscenējuma ieteikumu, jo tās „grezni un pārdomāti uztaisītas", bet „Maskaviešu raksturs", pēc Čaka domām, nav cienīgs, lai to skatītos Krievu drāmas teātrī, jo inscenējums „amatniecisks". Bet, ja lasītājam pacietība izlasīt Čaka recenziju līdz galam, tad viņš izbrīnā un apmulsumā acis iepletīs. (..) .. pēc Čaka ieskata, gandrīz vai katrs aktieris spēlē lieliski, bet .. kopumā inscenējums „amatniecisks". Kur tad loģika? Domāt, ka Čaks nezina loģikas likumus, būtu naivi. Šeit – acīm redzams – kaut kāda loģika ir, un tā ir meņševiku politiskā loģika. Kā redzams, Čaks atturīgs un skops, un bieži pilnīgi netaisns patiešām labu lugu un inscenējumu vērtējumā, bet toties dzied kā lakstīgala, kad ieteic vājas, mazvērtīgas lugas. (..) .. Čaks, Pabērzs un Brikšķis gājuši cauri meņševiku partijas skolai un no turienes paņēmuši līdzi idejisko bagāžu. Viņu oportūnistiskā

loģika, kritikas paņēmieni un antipatriotiskie secinājumi nesaskan ar padomju dzīvi.

Kritiķim jābūt visa jaunā propagandistam, bet nevis nogānītājam, kā rūpīgam dārzniekam viņam jāaudzē padomju mākslas jaunie asni un dzinumi, bet nevis kājām jābradā. Mūsu uzdevums ir līdz galam atmaskot un pieveikt antipatriotisko kritiķu grupu, kas traucē un bremzē teātra un dramaturģijas attīstību .. . Neļausim nevienam kosmopolītam, meņševikam, buržuāziskās estētikas propagandistam noniecināt un noķengāt lielisko padomju teātri un dramaturģiju!"[171]

Te Arvīds Pelše citēts nevis no „Cīņas", kur viņa runa sniegta īsā atstāstījumā, bet no „Karoga", kur referāts publicēts pilnībā. J. Pabērzs uzskatīja, ka „Karoga" publicējumā A. Pelšes runa ir papildināta un izvērsta, tātad tā nav gluži adekvāta tam tekstam, kas izskanēja Drāmas teātrī 1949. gada 28. februārī.

Ne tikai uz A. Pelšes, bet arī uz citu 1949. gada Latvijas kosmopolītu apkarotāju stilu un iekšējo radošo „brīvību" var attiecināt Anšlava Eglīša ironisko latviešu padomju 40. gadu sākuma preses raksturojumu, kas dots viņa romānā „Piecas dienas": „Nekur nav lielākas slinkošanas un „gumijas stiepšanas" kā komunistu laikrakstu un žurnālu redakcijās. Visa izziņa un materiāli pienāk gatavi. Ņem, kuru jautājumu vēlies, – sen zināms, kas par to jāsaka, kas jācildina un kas jānolamā. Ja lamā, tad pēc iespējas rupji, piemērojoties tik zemam lasītāju līmenim, kādu mums Latvijā nemaz nebija. Arī nolamāšanas formulas jau gatavas, Krievijā lietotas kopš oktobra revolūcijas. Klišejisms ir padomju žurnālisma pamats. Ar nokaujoši stulbiem trafaretiem lamā pretiniekus (fašistiem pārdevušies lakeji), cildina vadoni (tautu tēvs un skolotājs) un partiju (pasaules sirdsapziņa), piedēvē sev spožus sasniegumus (Ļeņina-Staļina saulainais ceļš) un noniecina visu pārējo pasauli (sapuvušās plutokrātijas kara kūdītāju zaņķis). Cilvēkiem ar visprimitīvāko literāro gaumi vienkārši nebija iespējams ņemt šādu „stilistiku" nopietni."[172]

1949. gada 28. februārī, kā turpina ziņot LTA, „pēc b. Pelšes ziņojuma sākās debates. Runātāji atzīmēja boļševiku partijas un Padomju valdības lielo gādību par PSRS tautu literatūras un mākslas tālāku attīstību, viņi atmaskoja kosmopolītu antipatriotisko darbību republikā.

– Daži teātra kritiķi Rīgā, – sacīja .. *b. Muižnieks* (šeit un turpmāk šīs sanāksmes atstāstījumā izcēlumi mani – *S. R.*), – ieņem antipatriotisku nostāju. Kritiķis Čaks sistemātiski ievazāja buržuāziskās estētikas un snobisma uzskatus. Viņa pieeja mākslai dziļi kļūdaina, un viņa kritiskie raksti saindēti ar kosmopolītismu. (..) Viņa (O. Brikšķa – *S. R.*) recenzijas, tāpat kā Čaka un citu viņam līdzīgo kritiķu recenzijas, ne vien nav veicinājušas mūsu teātra un dramaturģijas attīstību, bet – gluži otrādi – mēģinājušas virzīt padomju latviešu mākslu pa nepareizu ceļu. (..)

.. *Smiļģis* runāja par boļševistiskās kritikas goda pilno un atbildīgo lomu padomju mākslas attīstībā. – Teātra kritikā, – atzīmēja viņš, – diemžēl darbojas mūsu sociālistiskajai Dzimtenei un padomju mākslai dziļi naidīgie antipatriotiskie kosmopolīti. Viņi centušies dezorganizēt mūsu dramaturgus un skatuves darbiniekus un virzīt viņus pa nepareizu un bīstamu ceļu. Šie kritiķi, kuriem svešas nacionālā lepnuma jūtas par padomju teātri, par mūsu sociālistisko kultūru, nodarījuši mums daudz ļauna. Mūsu uzdevums ir pilnīgi atmaskot kosmopolītu antipatriotisko darbību .. .

Laikraksta „Cīņa" atbildīgais redaktors *b. Ozoliņš* savā runā atzina, ka izdarījis nopietnu kļūdu, publicēdams viņa rediģētajā laikrakstā A. Čaka dziļi kļūdainās recenzijas .. .

.. rakstniece *A. Brodele* atzīmēja, ka bieži vien Rīgas kritiķi savos rakstos ideoloģiski nepareizi vērtē dramatiskos daiļdarbus un teātru izrādes".

Debatēs vēl uzstājās: Drāmas teātra māksliniecisk ais vadītājs *b. Zandersons,* Krievu drāmas teātra māksliniecisk ais

vadītājs *b. Jefremovs*, LK(b)P CK Propagandas un aģitācijas daļas vadītāja vietnieks b. *Tolmadževs*.

Sapulce asi nosodīja kosmopolītu kaitniecisko darbību. „Šiem reakcionāro kosmopolītisma teoriju sludinātājiem nav vietas padomju kritiķu rindās," teikts rezolūcijā.

1989. gadā J. Pabērzam un A. Grigulim uzdevu jautājumu: *vai iepriekš bija zināms, par ko 28. februāra sanāksmē Drāmas teātrī tiks runāts? Kas un kā uzstājās debatēs?*

Atbildes bija šādas.

J. Pabērzs. „Iepriekš neko nezinājām. Mēs sēdējām blakus ar Aleksandru Čaku. Viņš to šausmīgi pārdzīvoja, bija pilnīgi bāls, viņam lija sviedri. Es kaut ko teicu, bet viņš nedzirdēja. No sanāksmes atceros tikai Pelšes runu; vai un kādas bija debates, neatceros.

A. Grigulis. Vai tur vispār debates bija? Es neatceros. Un vispār – vai šis jautājums par t. s. kosmopolītiem ir tik nopietnas uzmanības vērts? Toreiz to lietu neviens nopietni neņēma. Lai ieskaitītu kosmopolītos, recenzijām par teātri nebija nekādas nozīmes. Skatījās „pēc deguniem". Maskavā bija sākusies kampaņa, uz to vajadzēja atsaukties. Un pie kosmopolītiem pieskaitīja mazāk izturētos."

Tālāk jautājums J. Pabērzam: *kāda bija jūsu attieksme pret notiekošo?*

J. Pabērzs. „Es ticēju, ka esmu kaut kur kļūdījies, pārlasīju savas recenzijas, bet nekā neatradu. Mans viedoklis izmainījās 1949. gada aprīlī, kad „Karogs" nodrukāja attiecīgo Pelšes runu. Runa bija papildināta, bija meklēti „smagāki" argumenti mūsu „vainai". Par mani „Karoga" publikācijā bija teikts, ka es esot bijis sociāldemokrātu partijas biedrs, bet tie bija skaidri meli. Taču šis publicējums man izdarīja zināmu pakalpojumu. Es vairākas reizes sakarā ar „kosmopolītismu" tiku saukts uz pratināšanu Drošības komitejā. Izmeklētājs bija inteliģenta izskata krievs, viņš pret mani izturējās

pieklājīgi. Kad es viņam parādīju „Karogu" un teicu, ka es toreiz vēl mācījos skolā un nekādā partijā nevarēju sastāvēt, viņš piekrita, ka tas tiešām ir neloģiski. Vairāk mani uz pratināšanām nesauca."

Pēc desmit dienām, 1949. gada 10. martā, Rakstnieku savienībā notiek sēde, kuras patoss vērsts pret Padomju Latvijas „kosmopolītiem". Arhīvā rodamajā protokolā lasām, ka uz rakstnieku un preses darbinieku sanāksmi Rakstnieku savienībā 1949. gada 10. martā ieradušies 90 dalībnieki, no kuriem 35 rakstnieki. Darba kārtībā: „Kosmopolītisma izpausmes dažu mūsu teātra kritiķu recenzijās".

Referē *I. Muižnieks*. „.. jau vairākus gadus padomju teātra mākslā ārdoši darbojas kosmopolītiķu-kritiķu grupa – Juzovskis, Borščagovskis, Gurvičs un citi – cilvēki, kuriem nav dārga mūsu Padomju dzimtene, kuriem nav nekāda pienākuma pret padomju tautu un partiju. (..) Šie ļaudis, aplipuši ar buržuāziskās mākslas reakcionārā estētisma un „mākslu mākslai" satrunējušajām teorijām, apmētāja dubļiem katru jaunu sasniegumu padomju dramaturģijā, kājām mīdīdami padomju cilvēka cēlākās patriotisma jūtas. (..) .. arī pie mums Latvijā viņi bija raduši sev domubiedrus. *Tas spilgti atklājās nesen notikušajā Rīgas pilsētas inteliģences sanāksmē b. Pelšes referātā, kā arī tam sekojošajās debatēs.* (Teksta izcēlums mans. Te I. Muižnieks, pats to neapzinādamies, ir absolūti patiess, jo kosmopolītisms tik tiešām atklājās tikai b. Pelšes referātā un tam sekojošās debatēs, jo tur vien tas arī kā izdomājums eksistēja – *S. R.*)

Virkne latviešu padomju teātra kritiķu: A. Čaks, J. Pabērzs (K. Kļava), O. Brikšķis u. c. vārdos gan cenšas apliecināt it kā kalpošanu sociālistiskā reālisma metodei, taču darbos pēc būtības – viņu recenzijās – izpaužas spilgts buržuāziskais estētisms. Krievu klasiku, it īpaši padomju lugas, šie recenzenti aplūko formāli, no bezšķiru skaistuma viedokļa.

Tā A. Čaks savās recenzijās vadās no estētiski formālistiskā kosmopolītisma, bieži ievīdams tajās tos pašus vecos dekadentiskos trikus, kas pelnīti bija kritizēti viņa dzejā. Recenzijā par lugu „Kādā pilsētā" A. Čaks recenzē pilnīgi apolitiski, nekur pa īstam nenostādamies jaunā padomju cilvēka pusē. Recenzija pilna divkosības, bezšķiriskas estetizēšanas. A. Čaka recenzijās arvien atrodami divkosīgi kosmopolītiski vērtējumi.

O. Brikšķis, visādi cenšoties notušēt šķiru saturu mākslas darbā, patiesībā pauda buržuāzisko liberālismu, meņševistisko samierināšanās teoriju. Visās viņa recenzijās dominē auksta, stindzinoša estetizēšana. .. recenzijās autors izceļ nevis pozitīvo, bet gan negatīvo, runā miglainiem, nenoteiktiem formulējumiem.

J. Pabērza recenzijas .. pauž vispārēju, neīstu sajūsmu, kurai cauri spīd kaitīgs estētisms un formālisms. Recenzijā par A. Brodeles lugas „Skolotājs Straume" uzvedumu J. Pabērzs ievērojamu latviešu padomju dramaturģijas darbu apskata divkosīgi: pozitīvo cildina atturīgi, bet trūkumus visādi izceļ un runā par tiem gari un plaši, kā rezultātā rodas iespaids, ka luga neko neparāda un neattēlo. Tā pati nenoteiktība, tas pats buržuāziskais estētisms sastopams arī citās šī autora recenzijās – par B. Romašova „Vareno spēku", A. Sofronova „Kādā pilsētā" utt.

Tādi „kritiķi" kā L. Gurevičs, I. Kacs savos vērtējumos par teātra uzvedumiem piegāja tiem nevis kā patrioti, kam rūp mūsu mākslas attīstība, kas priecājas par mūsu mākslas sasniegumiem, bet gan kā vienaldzīgi buržuāziski kosmopolīti, kam mūsu padomju māksla nav ne sirdslieta, ne lepnuma priekšmets, bet gan peļņas avots. I. Kacs savā laikā bija publicējis rakstu žurnālā „Teatr", kurā noslaucīja no zemes virsas LPSR Krievu drāmas teātri. Nekā pozitīva viņš neatrada arī A. Sofronova lugā „Maskaviešu raksturs" un A. Šteina „Gods".

L. Gurevičs neapmierinājās ar K. Simonova lugas „Zem Prāgas kastaņām", A. Sofronova lugas „Maskaviešu raksturs" un citu izcilu padomju dramaturģijas darbu noniecināšanu.

Plašas iespējas kultivēt savu kaitīgo darbību kosmopolītiskie kritiķi J. Pabērzs, O. Brikšķis, L. Gurevičs, agrāk arī I. Kacs bija atraduši laikraksta „Literatūra un Māksla" slejās. Tādā kārtā, atļaudams šiem kritiķiem noteicošo lomu mūsu dramaturģijas un teātra vērtēšanā, laikraksts patiesībā bija kļuvis par viņu pausto kosmopolītisko idejiņu un teorijiņu tribīni, ievazādams mūsu mākslā kaitīgus buržuāziskus uzskatus. (..) Ne redakcija, ne RS valde līdz šim nebija neko darījušas, lai atmaskotu šo kosmopolītisko kritiķu darbību. (..) Šādam stāvoklim jādara gals. (..) Mums vajadzīgi tādi kritiķi, kas mīl padomju dzīvi, mīl mūsu mākslu, kas savā darbā izceļ un atbalsta jauno, cīnās pret veco.

Debates

J. Ratners. Boļševiku partija nekad nav bijusi pret kritiku, gluži otrādi – kritika un paškritika pašreiz ir galvenais virzošais spēks mūsu sabiedrībā: jāzina tik, ko un kā kritizēt.

A. Brodele. Pašreiz, kad Padomju Latvijas tauta gūst milzu panākumus rūpniecībā, kad risinās lauku lielais pārveidošanas darbs sociālisma garā, mums īpaši jāskatās, vai mūsu māksla, literatūra un kritika stāv tais pašās cīņas pozīcijās vai ne. Mums ir izcili literatūras darbi, kas pareizi atspoguļo dzīvi, virza to uz priekšu. Tai pašā laikā radās ļaudis, kas šos mūsu literatūras darbus sāka nopulgot un noniecināt. (..) Rakstot par manas lugas „Skolotājs Straume" iestudējumu Drāmas teātrī, recenzents J. Pabērzs mēģina iestāstīt, it kā šī luga pati par sevi būtu mazvērtīgs darbs, ja inscenētājs nebūtu „pārveidojis, koncentrējis un padarījis skatuviskāku lugas tekstu". Līdzīgu uzskatu savā recenzijā pauž arī A. Čaks. Šādi apgalvojumi, kam nav nekādi sakari ar īstenību, radās no tā, ka kritiķi nepazīst mūsu mākslu un negrib to pazīt, jo viņiem tā nav dārga, nav sirdslieta, bet tikai estētiskas spriedelēšanas

priekšmets. (..) Ir nepieciešams .. līdz galam atmaskot un sakaut visāda veida buržuāziskos estētus, formālistus un kosmopolītus mūsu literatūras un mākslas kritikā.

V. Bērce. Kritiķa uzdevums ir saskatīt šo jauno mākslā, literatūrā, atbalstīt to. Cilvēks, kas to nedara, kas ar savu smago kritiķa zābaku iemin dubļos mūsu literatūras jaunos asnus un, lai jauktu pēdas, mēģina slēpties iemīļotā estētikas koka pavēnī – tāds cilvēks ir kvalificējams kā kaitnieks, kā mūsu dzīves ienaidnieks.

J. Baga (LVU Filoloģijas fak. mākslas zinību nod. stud). Lielu ļaunumu estetizējošie un kosmopolītiskie kritiķi ar savām kaitīgajām teorijiņām nodarīja topošajiem mākslas darbiniekiem, maldinot un dezorientējot tos. Tas, ko rakstīja šie kritiķi, nebija vis kritika, bet meli.

J. Grots. .. arī manās teātra recenzijās ir trūkumi, tas tiesa. Lai šos trūkumus novērstu, man vēl daudz jāmācās – jāstudē marksisms-ļeņinisms, dziļi jāpazīst mūsu dzīve un tajā notiekošie procesi.

A. Čaks. Bargo partijas un sabiedrības kritiku, ko saņēmu par savām teātra recenzijām, atzīstu par pilnīgi pareizu. Visiem spēkiem centīšos mācīties, lai varētu visā pilnībā ieaugt padomju dzīvē un mākslā.

L. Gurevičs. Grūti, ļoti grūti klausīties, kad tevi nosauc par bezdzimtenes kosmopolītu. Ir taisnība, esmu – apzinīgi vai neapzinīgi – aizņēmies no Juzovska, Borščagovska un citiem viņu padomju mākslai naidīgo stilu. Tas ir bēdīgi, bet tas ir tā. Tās vairs nav gadījuma kļūdas, bet jau pārgājušas manā iekšējā būtībā. Bet ne visu, kas te un Rīgas mākslas darbinieku sanāksmē teikts, es varu pieņemt. Piemēram, Tolmadževs pārmeta man, ka es K. Simonova lugu „Zem Prāgas kastaņām" nosaucu par plakātisku, bet Simonovs pats (rakstā „Ļiteraturnaja gazeta") atzīst, ka lugā ir mākslinieciskas dabas trūkumi. Tāpat par Sofronova lugām – arī tajās ir nepilnības, un to esmu centies pateikt.

J. Pabērzs. Sabiedrības un partijas kritiku atzīstu par pareizu. Tā palīdzēs man atbrīvoties no visām kaitīgajām paliekām, kādas man ir pielipušas no buržuāzijas laikiem, kad strādāju „Jaunākajās Ziņās", palīdzēs izaugt par īstu padomju mākslas darbinieku.

N. Nikolajevs-Bergins. Tas, par ko šodien runājam, ir sekas tam, ka neviens līdz šim neko nopietnu par teātra kritiku nebija teicis. Tikai b. Pelše .. un šodien I. Muižnieks to ir izdarījuši. (..) Neko šai ziņā līdz šim nav darījusi LPSR Teātra biedrība, ne Rakstnieku savienība.

V. Bērces, J. Ratnera starpsaucieni. Kritizējiet vispirms savas kļūdas!

N. Nikolajevs-Bergins. Zinu, kā rakstīt, esmu rakstījis saprotami un nekādu putrojumu, ne estetizēšanas neesmu pielaidis.

J. Grants, G. Jefimovs, V. Šinkavecs, J. Šīmanis L. Gureviča un N. Nikolajeva-Bergina runas kvalificēja kā divkosīgas, kā centienus mazināt savas vainas lielumu, kā zagļa mēģinājumus slēpt noziegumа pēdas, kā maskētu vēlēšanos pateikt sabiedrībai, ka tās spriedums par viņu darbību ir maldīgs, ka viņi un nevis partija un sabiedrība atrodas pareizās pozīcijās. *J. Šīmanis*, zīmējoties uz L. Gureviču, atzīmēja, ka cilvēki, kas pēc tik bargas un taisnīgas kritikas nav sapratuši savā darbā pielaisto kļūdu kaitīgumu, nav sākuši pa jaunam skatīties uz padomju mākslu un dzīvi, nav iemācījušies mīlēt to, – tie arī nekad to neiemīlēs un tāpēc šādiem cilvēkiem nevar būt vietas mūsu mākslā.

J. Grants, runājot par laikrakstā „Literatūra un Māksla" pielaistajām kļūdām, kur teātra kritikas nozari savās rokās bija saņēmuši estētiski formālistiskie kritiķi, kuri pauda kritiskas noskaņas, atzina to kā redakcijas nepietiekamas revolucionārās modrības sekas. Kā visā dzīvē, arī mākslā, literatūrā, kritikā augstu jāpaceļ revolucionārās modrības karogs.

Citētie avoti un komentāri

1 Bleiere D. Par kolaborāciju: definīcijas, klasifikācija, pielietojamība vācu un padomju okupācijas pētniecībā. – www.lvi.lv/lv/LVIZ_2014_files/2.numurs/D_Bleiere_Par_kolaboraciju_LVIZ_2014-2(91) – sk. 2016, 07.01.

2 Šai kontekstā D. Bleiere citē Normanu Deivisu: Davies N. Europe at War. 1939–1945: No simple victory. – Basingstoke and Oxford, 2006, p. 378.

3 Жуков И. Мифы о борьбе против космополитизма в СССР, ч. 2 // www.apn.ru/index.php?newsid=2013 – sk. 2016, 14.12.

4 Latviešu literatūras vēsture, 6. sēj. – R., 1962, 41. lpp.

5 Latviešu padomju teātra vēsture, 1. sēj. – R., 1973, 63. lpp.

6 О журналах „Звезда" и „Ленинград". – Правда, 1946, 21.08., с. 1.

7 Par žurnāliem „Zvezda" un „Ļeņingrad". – Cīņa, 1946, 23.08., 1. lpp.

8 Turpat.

9 Русские писатели 20 века. – М., 2000, с. 295.

10 Сарнов Б. Сталин и писатели, кн. 2. – М., 2008, с. 629–630.

11 Par žurnāliem „Zvezda" un „Ļeņingrad". – Cīņa, 1946, 23.08., 1. lpp.

12 Biedra V. Lāča referāts „VK(b)P CK lēmums par žurnāliem „Zvezda" un „Ļeņingrad" un latvju padomju rakstniecības uzdevumi". – Cīņa, 1946, 01.09., 2.–4. lpp.

13 Kalns K. Kultūras un mākslas darbinieku sanāksme. – Cīņa, 1946, 01.09., 1. lpp.

14 Biedra Ždanova referāts par žurnāliem „Zvezda" un „Ļeņingrad". – R., 1946.

15 Turpat, 8. lpp.

16 Turpat, 10. lpp.

17 Turpat, 16. lpp.

18 Turpat, 27. lpp.

141 Софронов А. Московский характер // Пьесы советских писателей, т. 9. – М., 1955, с. 415.

142 Čaks A. Mums nemitīgi jāaug. – Cīņa, 1948, 03.12., 4. lpp.

143 Ромашов Б. Великая сила // Пьесы советских писателей, т. 8. – М., 1955. Citāti no 497., 482.–483., 521., 493.–494. lpp.

144 Čaks A. Padomju cilvēka varenais spēks // Čaks A. Kopoti raksti, 6. sēj. – R., 2007, 455.–456. lpp.

145 Сойфер В. Горький плод. – Огонёк, 1988, № 1, с. 26–29, № 2, с. 2–7 un с. 31.

146 Raipulis J. 1948. gada bioloģijas „revolūcija" Latvijā. – LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1989, Nr. 5, 122.–131. lpp.

147 Čaks A. Brīvie vēji. – Cīņa, 1948, 12.10., 4. lpp.

148 Čaks A. Cīņā par īstiem cilvēkiem. – Cīņa, 1948, 31.10., 3. lpp.

149 Čaks A. Goda likums. – Cīņa, 1948, 18.11., 4. lpp.

150 Čaks A. Stiprie cilvēki. – Cīņa, 1948, 25.11., 3. lpp.

151 Čaks A. Cīņā pret iepakaļ palicējiem. – Cīņa, 1948, 18.12., 3. lpp.

152 Борщаговский А. Записки баловня судьбы. – Театр, 1988, № 10–12, 1989, № 1–3; Ваксберг А. Заслуженный деятель. – Литературная газета, 1989, 15.03.; Рудницкий К. Сорок девятый. – Театр, 1988, № 8.

153 Костырченко Г. Тайная политика Сталина. – М., 2001; Дружинин П. Идеология и филология, т. 1, 2. – М., 2012.

154 Костырченко Г. Тайная политика Сталина, с. 237–239.

155 https://ru.wikipedia.org/wiki/Еврейский_антифашисткий_комитет – sk. 2016, 26.12.

156 Борщаговский А. Записки баловня судьбы. – Театр, 1988, № 12, с. 167–168.

157 Turpat, 169. lpp.

158 Костырченко Г. Тайная политика Сталина, с. 390.

159 Turpat, 392. lpp.

160 Turpat, 394. lpp.

161 Громов Е. Сталин: искусство и власть. – М., 2003, с. 474.

162 Борщаговский А. Записки баловня судьбы. – Театр, 1988, № 12, с. 166.

163 Костырченко Г. Тайная политика Сталина, с. 429–431.

164 Громов Е. Сталин: искусство и власть, с. 480–481.

165 Turpat, 481. lpp.

166 Борщаговский А. Записки баловня судьбы. – Театр, 1988, № 12, с. 170.

167 Ваксберг А. Заслуженный деятель. – Литературная газета, 1989, 15.03., с. 13.

168 Об одной антипатриотической группе театральных критиков. – Правда, 1949, 28.01., с. 3.

169 Svešās pozīcijās. – Lit. un Māksla, 1949, 06.02., 2. lpp.

170 Vsevolods Meierholds (1874–1940) – izcilākais krievu modernisma teātra pārstāvis, gan 20. gs. 20.–30. gados, gan 21. gadsimtā atzīts par novatoru pasaules mērogā. Bez tiesas sprieduma uz apmelojumu pamata kā tautas ienaidnieks tika 1940. gadā nošauts, 20. gs. 60. gados reabilitēts.

171 Pelše A. Imperiālistiskās reakcijas ideoloģiskā agresija un antipatriotiskā teātra kritika. – Karogs, 1949, Nr. 4, 367.–374. lpp.

172 Eglītis Anšl. Piecas dienas. – R., 1992, 226. lpp.

173 LVA, 473-1-39, 20.–28. lpp.

174 Grīnfelde M., Rūmnieks V. Kāpēc es esmu Čaks? – R., 1988, 57. lpp.

175 Čaka muzejs, D-1246.

176 PA, 380-1-3, 12. lpp.

177 LVA, 473-4-217, 8.–16. lpp.

178 Smiļģis E. Latviešu padomju skatuves mākslas šūpulis. – Lit. un Māksla, 1949, 20.03., 3. lpp.

179 Jāsaasina cīņa ar veco. – Lit. un Māksla, 1949, 13.02., 1. lpp.

180 Formālisma paliekas latviešu padomju dzejā. – Lit. un Māksla, 1949, 13.02., 2. lpp.

181 Par žurnāla „Karogs" darbu. – Lit. un Māksla, 1949, 13.02., 2. lpp.

182 Latvijas Padomju rakstnieku savienībā. – Lit. un Māksla, 1949, 06.03., 1. lpp.

183 Par principiālu un partejisku kritiku. – Cīņa, 1949, 10.03., 1. lpp.

184 Izskaust tautai naidīgo kosmopolītismu. – Cīņa, 1949, 10.03., 3. lpp.

185 Grīnfelde M., Rūmnieks V. Kāpēc es esmu Čaks?, 172.–173. lpp.

186 Uz teātra mākslas kalngaliem. – Lit. un Māksla, 1949, 20.03., 1. lpp.

187 RTMM, 66586, 7. Sudr. K19/21.

188 Vēstule biedram Staļinam. – Karogs, 1945, Nr. 7/8, 580.–597. lpp.

189 Čaks A. Pirmais kandidāts // Čaks A. Patrioti. – R., 1948, 16. lpp.

190 Aleksejs Stahanovs (1906–1977) – padomju ogļracis, kurš 1935. gadā Donbasa šahtā vienas maiņas laikā 14 reizes pārsniedz normu. (Pēc PSRS sabrukuma klajā nāk informācija, ka A. Stahanovam pierakstītas visas brigādes vienā maiņā izraktās ogles.) K(b) P CK izdod rīkojumu valstī organizēt sociālistisko sacensību, kas